

Notes escolars:
Orientacions i manca de rumb de la traducció basca

TERE IRASTORTZA

La comunicació necessita sempre un RECEPTOR i un EMISSOR, juntament amb un MISSATGE. Així ens ho han ensenyat, des de fa molt.

Sabem, d'altra banda, que aquest esquema ofereix moltes variables: de vegades, la impossibilitat de desenvitricollar i comprendre el missatge es converteix, en ella mateixa, en missatge; altres vegades, l'emissor i el missatge exigeixen l'anul·lació del receptor.

Sabem també que, partint del mateix esquema, es pot entendre l'anàlisi dels gèneres literaris distingint l'èpic, el líric i el dramàtic. Però més tard, aquest esquema adquireix una estructura concreta i el trobem adaptat a cada societat.

La història del que acostumem a anomenar literatura basca –ho tindreu ben assimilat— és, en gran mesura, la història dels traductors bascos. Hi ha llibres que han estat traduïts una vegada i una altra, i per comprendre les trajectòries de la traducció és important també aquesta dada.

**SOBRE LA DESESTIMACIÓ DEL RECEPTOR i LA TRANSCENDÈNCIA DEL
MISSATGE**

En gran mesura, la història de la literatura basca i, potser, la de tots els traductors, té a veure amb el menyspreu cap a un mateix i cap al receptor. És a dir, el fet que la història de la literatura basca sigui de divulgació religiosa, té relació amb el fet que la nostra realitat quotidiana és invisible o inexpressable. Amb això volem dir que, si tenim en compte la temàtica del que ens sembla literatura basca, rarament hi trobarem vincles amb la forma de vida de l'època. Més aviat els passatges que donaven notícia (modestament) de la vida quotidiana dels bascos, apareixen sovint inserits en textos escrits en contra dels bascos. Un dels exemples més clars són les paraules d'A. Picaud. Molts estudiants de filologia hem estudiat amb molt d'amor el diccionari que ell va recollir, però, en veure el text en què s'integrava, el respecte que sentíem cap a Picaud es converteix en pavor, com el que sentiríem si De Lancre hagués copiat les confessions dels torturats en euskara.

També hem tingut, per descomptat, exploradors bascos que han parlat sobre Euskal Herria (Oihenart, Larramendi...), però Euskal Herria ha estat sempre

interessant per als forasters i, com ara, els nostres exploradors han vessat a altres llengües alienes a l'euskara les seves reflexions en relació amb Euskal Herria.

És veritat que la preceptiva ataca amb molta més força del que ens creiem la manera de mirar la realitat, i que parlar de la vida quotidiana, en gran mesura, era parlar d'ordinarieses. És per això que hi ha hagut dos punts de vista en parlar dels pobles bascos; d'una banda, el punt de vista còmic i, de l'altra, l'educador.

Sovint s'ha tingut notícia d'Euskal Herria a través d'una perspectiva còmica, tal com passava en molts altres llocs (¿què eren, si no, les obres de Rabelais o les comèdies italianes del segle XV?). I per força havia de ser còmica la presentació d'un poble que no tenia cap heroi que oferís una perspectiva sublim.

Aquesta comicitat ha estat, al mateix temps, una distància que prenia l'escriptor en relació amb el seu entorn. Com si els que eren capaços d'escriure, d'alguna manera, s'haguessin esforçat per distingir-se del poble ras.

Altres vegades, la defensa dels nascuts en un poble pagà i indòmit ha consistit en obrir vies de catequització per portar aquest poble pel bon camí i, en aquests casos, els escriptors bascos han recorregut a la traducció com una cosa totalment necessària.

Però tant en un cas com en l'altre, aquesta distància neix de la manca d'identificació. En uns casos, l'escriptor no es pot identificar amb els qui, lògicament, haurien de ser els receptors, els seus paisans, perquè aquests són MONOLINGÜES i, en el seu monolingüisme, il·letrats. Per tant, com que els seus paisans no llegiran la creació de l'escriptor, canvia de llengua i els converteix en tema. En l'altre cas, en tractar-se de persones que cal educar i atreure cap al bon camí, han comparat els conciutadans amb els models fixats per la religió i, és clar, gairebé sempre han mostrat una figura ben trista.

I en aquesta situació, quin és el paper de la traducció?

En alguns casos, per poder educar el conciutadà, el MISSATGE ha de transcendir l'emissor i també el receptor. La unió està en aquesta transcendència. És el que passa en les traduccions dels textos religiosos. Generalment, és un missatge concret, basat en la creença que, en possibilitar que es rebi en l'àrea un missatge estès per tot el món, eleva i engrandeix la pàtria.

Però es pot donar també una altra situació, força estesa en el nostre temps, que és que el receptor esdevingui emissor. I que passa, també, per la impossibilitat d'identificar-se amb el conciutadà.

QUAN L' EMISSOR ÉS TAMBÉ RECEPTOR

Mirem la literatura que va començar a fer-se a la dècada dels 60 i fixem-nos en el grup Krisellu i la banda Pott.

En ells, l'esquema *emissor-missatge-receptor* al revés, és a dir, l'opció que el receptor esdevingui emissor, va ser, en part, llançar-se a l'abisme per desesperació. Podem dir que el receptor estava esperant què li oferia l'emissor i, en no agradar-l'hi, va passar a ser emissor. Per primera vegada hi havia una massa crítica que reivindicava la seva euskaldunitat i que, al mateix temps, s'avergonyia del missatge emès per l'emissor. No va ser, solament, una ruptura generacional, tot i que, aquesta vegada, la distància fos producte de l'esmentada quantitat de receptors.

Amb aquesta ruptura, en certa mesura, els receptors van passar a ser emissors però, tot i que van canviar el missatge, no van poder aconseguir nous receptors tan ràpid com haurien volgut. Ja convertits en emissors, es van veure obligats a escriure per a ells mateixos i, per tant, durant un temps l'esquema de la literatura basca no va canviar gaire. Però aquests emissors encara conservaven una forta consciència de receptors, i necessitaven, per a la seva pròpia afirmació, altres emissors que estiguessin per damunt d'ells. Va ser aleshores quan va sorgir el neguit d'apropar-se a la literatura mundial, amb molta més força que la resta de pobles de l'entorn.

I és així com va començar l'esforç per modernitzar la literatura basca. El que estava escrit en euskara necessitava un nou espai: l'urbà. En la cultura modernitzada, l'euskara necessitava altres referents, perquè en els paràmetres de la modernitat d'Euskal Herria no hi havia referents euskalduns. Una cosa semblant devia passar en l'art, on el realisme no tenia cap sabor basc ja que aquest sabor resultava massa *country*.

Aleshores s'esdevingué (i de manera molt determinant) la qüestió de l'euskara batua, al qual els seus opositors consideraven sense referents i que, per això mateix, va resultar vàlid per a un món urbà.

Aleshores, solament davant el buidament de la realitat, va poder imprimir-se l'ànima basca. L'ànima basca, sense referents, ha evolucionat en ànima de la pregunta, en ànima del qüestionador.